

**МОҲИЯТИ ИСТИФОДАБАРИИ МАШҚҲОИ ЭҶОДӢ ДАР
МАШҒУЛИЯТИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР ФАКУЛТАТҲОИ
ҒАЙРИТАХАССУСӢ**

Мамадова Салимаҷон Турдибоевна

саромӯзгори факултети забонҳои хориҷӣ, кафедраи умумидонишгоҳии
забонҳои хориҷии муассисаи давлатии таълимии

“Донишгоҳии давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров”

(Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хучанд), E-mail: smamadova71@mail.ru

Бозиҳо яке аз воситаҳои баланд бардоштани шавқу рағбати донишҷӯён ба омӯхтани забонҳои англисӣ мебошад. Дарси забони англисӣ як падидаи иҷтимоие ба ҳисоб меравад, ки дар он омӯзгор ва донишҷӯён бо ҳам муносибатҳои муайяни иҷтимоӣ дошта, дар он раванди таълим ҳамкориҳои дучониба ба ҳисоб меравад. Муваффақияти таълим натиҷаи истифодаи ҳамҷонибаи имкониятҳои таълим мебошад ва донишҷӯён бояд дар ин раванд саҳми назаррас дошта бошанд. Истифодаи бозиҳои корӣ ба монанди нақшофарӣ барои баланд бардоштани раванди таълим имкониятҳои васеъ фароҳам меорад. Бозиҳои нақшӣ як усули методист, ки ба гурӯҳи усулҳои фаъоли таълими амалии забони хориҷӣ мансуб аст.

Бозӣ як фаъолияти махсуси муташаккил буда, нерӯи эҳсосӣ ва рӯҳиро талаб мекунад. Бозӣ ҳамеша қабули қарорро дар бар мегирад: Чӣ бояд кард? Чӣ бояд гуфт? Чӣ гуна ғолиб омадан лозим аст? Хоҳиши ҳалли ин масъалаҳо фаъолияти тафаккури бозингаронро саҳт мекунад. Аммо то он даме, ки донишҷӯён шавқу ҳавасдоранд, бозӣ барои онҳо, пеш аз ҳама, як намуди фаъолияти шавқовар аст. Ин намуди фаъолият бештар омӯзгорони забони хориҷиро ба худ ҷалб мекунад. Дар бозӣ ҳама баробаранд, зеро он ҳатто барои донишҷӯёни сустхон низ дастрас аст. Гузашта аз ин, донишҷӯе, ки дар омӯзиши забон нисбатан заиф аст, метавонад дар бозӣ аввалин шуда бошад: зиракӣ дар

ин чо баъзан аз дониستاني мавзӯъ муҳимтар аст. Ҳисси баробар ҳуқуқӣ, фазои дилгармӣ ва шодмонӣ, ҳисси иҷрошаванда будани супоришҳо имкон медиҳанд, ки донишҷӯён шармгиниро бартараф кунанд, ки ба он ба гуфтор озодона истифода бурдани забони хориҷӣ монеъ мешавад ва ба натиҷаҳои омӯзиш таъсири судманд мерасонад.

Маводи забонӣ ба таври ноаён азхуд карда мешавад ва дар айни замон ҳисси қаноатмандӣ ба вучуд меояд. Боварӣ ва осонии муоширати байни муаллим ва донишҷӯён, ки ба шарофати фазои умумии бозӣ ва бозиҳои дуруст ба вучуд омада, ба рушди маърифатии донишҷӯён дар омӯзиши забон, азхудкунӣ забони хориҷӣ, бедор кардани ҳисси эҷодкорӣ ва коллективӣ мусоидат мекунад.

Бозиҳои корие, ки бо донишҷӯён гузаронида мешавад як мафҳумивасеъ мебошад, ки ба он бозиҳои нақшӣ ворид мешаванд. Ин бозӣ тибқи қоидаҳои пешакӣ муқарраршуда фаҳмонида мешавад, ки дар он як намуди рақобат байни бозингарон дар ин ё он шакл сурат мегирад. Аз нуқтаи назари мундариҷа ва механизми чунин бозӣ дар дарси забони хориҷӣ сюжети ин намуди бозиро қоидаҳо муайян мекунад. Дар ҷараёни он, онҳо як намуди шифоҳиро мегиранд. Моҳиятан, дар як намуди бозӣ мо бо як ё ду шакли гуфтор, ки борҳо такрор мешаванд, сару кор дорем. Аз ин рӯ, азшифоҳиро мегиранд. Моҳиятан, дар як бозии ин навъи мо бо як ё ду шакли гуфтор, ки борҳо такрор мешаванд, сару кор дорем. Аз ин рӯ, аз нуқтаи назари ташкили маводи шифоҳӣ, бозӣ чун як машқи нутқӣ нест.

Аз тарафи дигар, боз як масалае ҳаст, ки сохтани он ба як асари драмавӣ бо сюжет, конфликт ва персонажҳои худ шабоҳат дорад. Дар ҷараёни бозӣ вазъ якчанд маротиба ва ҳар дафъа дар версияи нав садо медиҳад. Аммо дар айни замон вазъияти бозӣ як вазъияти ҳаёти воқеист. Воқеияти онро шартӣ асосии бозӣ рақобат муайян мекунад. Хоҳиши пирӯзӣ андеша ва нерӯи бозингаронро сафарбар мекунад, фазои эмотсионалӣ ба вучуд меорад.

Ҳамин тариқ, мо бозиро ҳамчун машқи вазъӣ-тағирёбанда мешуморем, ки дар он чо барои такрори сершумори намунаи нутқ дар шароите фароҳам оварда шудааст, ки ба гуфтугӯи воқеии нутқ бо хусусиятҳои хоси худ – эмотсионалӣ, стихиявӣ, мақсаднокии таъсири нутқ ҳарчи наздиктар бошад.

Бозиҳо ба иҷрои вазифаҳои муҳими методологӣ мусоидат мекунанд:

- Эҷоди омодагии равонии донишҷӯён ба муоширати шифоҳӣ;
- Таъмини эҳтиёҷоти табиӣ барои такрори сершумори маводи лингвистӣ;
- Омӯзиши донишҷӯён дар интихоби варианти дилхоҳи нутқ, ки омодагӣ ба стихиявии вазъи нутқ дар маҷмӯъ мебошад[1, сах.68].

Мо барои чӣ бозӣ мекунем?

1. Таҷриба нишон медиҳад, ки бо истифода аз усулҳои бозӣ ба ҳадаф зудтар ва самараноктар ноил шудан мумкин аст;
2. Донишҷӯён барои ояндаи дур таҳсил намекунанд, аммо дониши забонро дар ҳолатҳои гуногун ба кор мебаранд;
3. Дар гурӯҳҳое, ки сатҳи гуногуни омодагӣ доранд, бозиҳо вазифаи ҷубронро иҷро мекунанд ва ба фарқияти кор имкон медиҳанд. Ҳатто донишҷӯёни заиф имконият доранд, ки бидуни нишон додани “дастоварди оӣ” дар бозӣ ширкат варзанд;
4. Бозиҳо сабаби афзоиши ҳавасмандии минбаъдаи омӯзиши забони хориҷӣ мегардад ва муносибати мусбатро нисбат ба мавзӯъ тақвият медиҳад;
5. Истифодаи бозӣ асоси фазаи мусоиди психологӣ ва эмотсионалӣ дар дарсҳои забони англисӣ барои донишҷӯён мебошад. (Бозиҳо, вазифаҳои асли ба шумо имкон медиҳанд, ки фишори эҳсосиро бартараф созед). Омӯзиш дар раванди бозӣ ба шумо имкон медиҳад, ки ҳамзамон якҷанд мушкилотро ҳал кунед, барои донишҷӯён сабукии равонӣ фароҳам оваред ва мавзӯи навро фаҳмонед ё фаъл созед.
6. Бозӣ фишори равонӣ ва рӯҳиро талаб мекунад. Он ҳамчун воситаи таълим ва ташаккули малакаҳои гуногун дар донишҷӯён хизмат мекунад.

7. Истифодаи бозиҳои гуногун дар дарс ба ташаккули дастаи дӯстона дар гурӯҳ мусоидат мекунад, масъулият ва кӯмаки тарафайнро тақвият медиҳад, зеро дар бозӣ донишҷӯён бояд “як даста” бошанд, ба якдигар кӯмак ва дастгирӣ кунанд.

- Бо ақидаи Л.Выготский бозӣ ҳамчун як фаъолияти пешбаранда дар донишҷӯён “азнавсозии муҳимтарин ва ташаккули хислатҳои нави шахсият”-ро муайян мекунад, маҳз дар бозӣ донишҷӯён вазифаҳои иҷтимоӣ, меъёрҳои рафторро меомӯзанд. Маъноӣ инкишофи бозӣ ба табиати худ хос аст, зеро бозӣ ҳамеша эҳсосот аст ва дар ҷое ки эҳсосот ҳаст, фаъолият ва диққат вучуд дорад, тафаккур дар он ҷо амал мекунад [2, саҳ.36].

Бозие, ки ба раванди таълим дар машғулият бо забони хориҷӣ ворид карда шудааст, ҳамчун яке аз усулҳои таълим, бояд ҷолиб бошад, содда ва зинда, ба ҷамъоварии маводи нави забон ва мустаҳкам намудани дониши қаблан бадастомада мусоидат кунанд. Бояд дар назар дошт, ки бозӣ раванди таълимро хеле осон мекунад, зиёда аз он, бозии бо маҳорати баланд таҳияшуда аз омӯзиш ҷудонопазир аст.

Вобаста аз шароит ҳадаф ва вазифаҳои, ки муаллими забони хориҷӣ муайян кардааст, бозӣ бояд бо дигар намудҳои кор иваз шавад. Дар баробари ин ба донишҷӯён омӯхтани фарқияти бозӣ ва омӯзиш муҳим аст.

Меҳостам ҳадафҳои истифодаи бозиҳоро дар дарсҳои забони хориҷӣ қайд намоям. Шаш ҳадафи асосӣ мавҷуданд:

- 1) ташаккули малакаҳои муайян;
- 2) рушди малакаҳои муайяни нутқ;
- 3) рушди қобилиятҳои зарурӣ ва функцияҳои ақлӣ;
- 4) маърифат (дар соҳаи ташаккули забони воқеӣ);
- 5) аз ёд кардани маводи нутқ.

Аммо хусусияти бозӣ дар он аст, ки вазифаҳои таълимӣ дар назди донишҷӯ на ошкоро, балки ниқобпӯш пайдо мешаванд. Ҳангоми бозӣ, донишҷӯ вазифаҳои тарбиявӣ намегузорад, аммо дар натиҷаи бозӣ ӯ чизеро меомӯзад.

•Бозӣ, тавре ки таҷрибаи муаллимон нишон медиҳад, он яке аз усулҳои самарабахши таълим мебошад, ки истифодаи он забони хоричиро ба мавзӯи дӯстдоштаи донишҷӯён табдил медиҳад. Бо ёрии бозиҳо донишҷӯён тавачҷӯхро ба муоширати забонҳои хоричӣ инкишоф медиҳанд, малакаҳои таълимии умумӣ ташаккул меёбанд, тарбияи эстетикӣ амалӣ ва механизмҳои нутқ ташаккул меёбанд [2, саҳ.97].

Истифодаи бозӣ барои ташаккул додани малакаҳои нутқи шифоҳии забони хоричӣ то ҳол соҳаи нокифоя омӯхташудаи педагогика мебошад. На ҳар бозӣ барои ин мақсад мувофиқ аст. Аз ин рӯ, интихоби бозии мувофиқ яке аз вазифаҳои аввалин дараҷаи омӯзгори забони хоричӣ мебошад. Ин интихоб бояд бо назардошти ҳадафнокии бозӣ, имконоти мураккабшавии тадриҷӣ ва мундариҷаи луғавии он интихоб карда шавад. Муаллим бо назардошти хусусиятҳои бозӣ дар раванди таълими забони хоричӣ ба донишҷӯён чараёни бозиро роҳнамоӣ мекунад ва онро назорат мекунад.

Дар бораи намудҳои бозиҳо сухан ронда, бояд қайд кард, ки ин масъала ба категорияи бозиҳои мушкилот мансуб аст. Ҳар як муаллим ба ин мавзӯ аз мавқеъ таъя мекунад, ки ба таҷрибаи шахсии таълими донишҷӯён, масалан, забони хоричӣ равона шудааст.

Бозиҳоро ба ду бахш тақсим кардан мумкин аст:

Бахши аввал аз бозиҳои грамматикӣ, лексикӣ, фонетикӣ ва имлоӣ иборат аст, ки ба ташаккули малакаҳои нутқ мусоидат мекунад. Маълум аст, ки таълим додани донишҷӯён дар истифодаи сохторҳои грамматикӣ, ки тақрорро талаб мекунад, донишҷӯёнро бо яқингии худ хаста мекунад ва саъйи сарфшуда қаноатмандии зуд ба бор намеорад. Бозиҳо ба ҷолибтар ва шавқовар шудани кори дилгиркунонда кӯмак мекунад. Пас аз бозиҳои грамматикӣ бозиҳои луғат ба назар мерасанд. Бозиҳои фонетикӣ барои ислоҳи талаффуз дар марҳилаи ташаккул додани малакаҳои нутқ пешбинӣ шудаанд. Ва, ниҳоят, ташаккул ва рушди малакаҳои нутқ ва талаффузро то андозае бозиҳои имлоӣ, ки ҳадафи асосии онҳо азхудкунии имлоӣ луғати омӯхташуда мебошад, мусоидат

мекунад. Қисми зиёди бозиҳо дар боби якум метавонанд ҳамчун машқҳои омӯзишӣ дар марҳилаи ҳам мустақкамкунӣ ва ҳам ибтидоӣ истифода шаванд.

Фасли дуюм бозиҳои эҷодӣ ном дорад. Ҳадафи ин бозиҳо рушди минбаъдаи малака ва малакаҳои нутқ мебошад. Бозиҳои бахши дуввум донишҷӯёнро дар малакаи истифодаи эҷодкоронаи малакаҳои нутқ тарбия мекунанд.

Ҳангоми дарс аз чунин бозиҳои грамматикӣ, фонетикӣ ва лексикӣ истифода бурдан мумкин аст.

Бозиҳои грамматикӣ:

1. Тасвири амал. Мақсад: автоматизатсияи истифодаи феълҳо дар нутқи шифоҳӣ. Қараёни бозӣ: бозингарон чуфтҳоро ташкил медиҳанд. Як бозингар амалро тасвир мекунад (тақлид ё пантомимикӣ), дигаре бояд бо истифода аз феълҳои омӯхташуда шарҳ диҳад.

2. Тӯҳфаҳо. Мақсад: таҳкими луғат дар мавзӯ, истифодаи феълҳои омӯхташуда дар замони оянда дар нутқи шифоҳӣ. Рафти бозӣ: ду даста ташкил карда шуданд. Дар тахта ду қатор калимаҳо навишта шудаанд: 1) номи тӯҳфа; 2) рӯйхати феълҳо. Бозингарон бояд бо истифода аз феълҳои рӯйхат бигӯянд, онҳо бо тӯҳфаҳои рӯзи таваллудашон чӣ қор хоҳанд кард. Ҳар як иштирокчии бозӣ бо як ҷумла баромад мекунад. Дастаи ғолиб онест, ки супоришро зудтар ба анҷом мерасонад ва ҳукмҳоро бе хато иҷро мекунад.

Бозиҳои лексикӣ:

1. Рақамҳо. Мақсад: такрори рақамҳо. Рафти бозӣ: ду даста ташкил карда мешаванд. Дар тарафи рост ва чапи тахта ҳамон рақамҳо пароканда мебошанд. Муаллим рақамҳоро як ба як мехонад. Намояндагони даста бояд рақами номбаршударо дар паҳлӯи худ зуд пайдо мекунанд ва хат мезананд. Гурӯҳе, ки супоришро зудтар иҷро мекунад, ғолиб мешавад.

2. Панҷ – ҳафт калима. Мақсад: мустақкам кардани луғат дар мавзӯ ё яке аз он дарсҳои омӯхташуда. Қараёни бозӣ: дар ҳоле ки як шунавандаи як даста

то панҷ нафарро ҳисоб мекунад, намояндаи дастаи дуюм бояд панҷ калимаро дар мавзӯи номбар кунад. Иштирокчиё, ки супоришно иҷро накардааст, аз бозӣ хориҷ карда мешавад.

Бозиҳои фонетикӣ:

1. Ҳарфро гузored. Мақсад: азхудкунии имло. Рафти бозӣ: ду даста ташкил карда мешаванд. Тахтаи синф ба ду қисм тақсим карда мешавад. Барои ҳар як фармон калимаҳо навишта мешаванд, ки дар ҳар кадоми онҳо як ҳарф намерасад. Иштирокчиёни даста як-як ба тахтаи синф меоянд, ҳарфи гумшударо мегузоранд ва калимаро мехонанд. Масалан: англисӣ cl.ssroom, bl.ckboard, pr.sentation, g.me, p.n, p.ncil, b.ok, r.ad, sp.ak, wr.te (синфхона, тахтаи синф, муаррифӣ, бозӣ, хома, қалам, китоб, хондан, сухан рондан, навиштан).

2. Ҳарфи аввал. Мақсад: машқ барои омӯзиши алифбо. Рафти бозӣ: донишҷӯён ба дастаҳо тақсим карда мешаванд. Омӯзгор ба ҳар як фармон дар навбати худ се калима мехонад. Иштирокчиёни бозӣ бояд ҳарфҳои аввали ин калимаҳоро зуд номбар кунанд. Ғолиб онест, ки супоришно дуруст иҷро кардааст.

Ҳамин тариқ, бозӣ чунин аст:

- *фаъолият (яъне сухан);*
- *ҳавасмандӣ, набудани маҷбурӣ;*
- *фаъолияти инфиродӣ, амиқи шахсӣ;*
- *таълим дар гурӯҳ ва тавассути гурӯҳ;*
- *рушди функцияҳо ва қобилиятҳои равонӣ [1, саҳ.85].*

Бозӣ бояд ҳавасмандии омӯзишно барангезад, шавқ ва ҳаваси донишҷӯёнро барои иҷрои вазифаҳоро бедор кунад. Бозии нақшофарӣ бояд ҳам аз ҷиҳати мазмун ва ҳам шакл хуб омода карда шавад. Муҳим он аст, ки донишҷӯён ба зарурати хуб иҷро кардани нақши муайян боварӣ дошта бошанд. Танҳо дар ин ҳолат сухани онҳо табиӣ ва боварибахш хоҳад буд. Бозии нақширо бояд тамоми гурӯҳ қабул кунад. Он бешубҳа дар фазои дӯстона, эҷодӣ сурат мегирад ва дар донишҷӯён эҳсоси қаноатмандӣ ва хурсандӣ ба вучуд меоварад. Донишҷӯ дар бозии нақшбозӣ ҳар қадар озодтар эҳсос кунад, ҳамон қадар ташаббус дар муошират зиёд мешавад. Бозӣ тавре ташкил карда шудааст, ки

донишчӯён метавонанд маводи муоширати худро бо самаранокии ҳадди аксар дар муоширати фаъоли нутқ истифода баранд. Омӯзгор бешубҳа ба нақшофарӣ, ба самаранокии он боварӣ дорад. Танҳо бо ин шарт ӯ метавонад ба натиҷаҳои хуб ноил гардад.

Одатан муаллим нақшҳоро танҳо дар ибтидо мегирад, вақте ки донишчӯён ин намуди корро ҳанӯз азхуд накардаанд. Дар оянда зарурат ба ин аз байн хоҳад рафт. Дар давоми бозӣ, омӯзгор хатогихоро ислоҳ намекунад, балки танҳо барои донишчӯён ноаён онҳоро менависад, то ки дар дарси оянда хатогихои бештарро муҳокима кунанд. Бозии нақширо ҳам дар марҳилаи ибтидоии омӯзиш ва ҳам дар марҳилаи пешрафта истифода бурдан мумкин аст. Барои ба нақш ворид шудан ба донишчӯён вақт додан лозим аст. Нақшҳоро муаллим таъин мекунад ва худ донишчӯён метавонанд онҳоро интихоб кунанд. Ин аз хусусиятҳои гурӯҳ ва хусусиятҳои шахсии донишчӯён, инчунин аз дараҷаи дониши онҳо бо забони хоричӣ вобаста аст.

Дар сурате самаранокии бозии нақшофарӣ ҳамчун як усули таълими методӣ меафзояд, ки агар омӯзгор давомнокии гуфтугӯи иштирокчиёро дуруст муайян кунад. Давомнокии фаъолияти оптималии донишчӯён дар муошират ба панҷ дақиқа мерасад.

Вазифаи муаллим аз ёфтани ҳадди аксар ҳолатҳои педагогике иборат аст, ки дар онҳо саъйи донишчӯён ба фаъолияти маърифатӣ амалӣ карда мешавад. Муаллим бояд раванди таълимро доимо такмил диҳад. Ин ба донишчӯён имкон медиҳад, ки маводи барномаро самаранок азхуд кунанд. Аз ин рӯ, истифодаи унсурҳои бозӣ дар машғулият хеле муҳим аст. Бо равишҳои дуруст омӯхтан аз як зарурати мураккаб ва дилгиркунанда метавонад ба сайри ҳаяҷоновар ба ҷаҳони забони ношинос табдил ёбад.

АДАБИЁТ

1. Гаврилова О. В. *Ролевая игра в обучении иностранным языкам // English, 2008. № 1.*
2. Макаренко А. С. *Игра // Макаренко А. С. : Собрание сочинений. М., 1957. Т. 4.*
3. Стронин М. Ф. *Обучающие игры на уроке английского языка. М. : Просвещение, 1984*